

Hermannil oli palju tahtmist, aga vähe aega ja raha.

Karl August Hermanni kiri Jaan Tõnissonile 1903. aastal

Krista Aru*

Karl August Hermann ja Jaan Tõnissoni (1868–1941(?)) kirjavahetus pole just mahukas. Omavahelisteks kirjadeks polnud neil suurt vajadust, sest enamiku ajast elasid ja tegutsesid mõlemad ju Tartus ja pealegi asusid nende elukohad lähestikku, Hermanni maja oli Veski ja Tõnissoni oma Tööstuse tänaval. Mõlemad osalesid aktiivselt ka Tartu seltsielus ning kokkupuutumine üliõpilaste, Vanemuise, käsitöölise, noorsoakasvatuse või hoopis Eesti Kirjanduse Seltsi üritustel oli loomulik. Seetõttu vahetati kirju vaid siis, kui teisiti polnud võimalik. Näiteks 1896. aastal, mil Jaan Tõnisson töötas Venemaal kohtunikuabina ning Hermann oli otsustanud, et müüb päevalehe Postimees ostust huvitatud rahvusmeelsetele haritlastele. Läbirääkimisi ostu-müügi tingimuste ja kokkulepete asjus peetigi siis kirja teel.¹ Need on asjakohased kirjad, kindla sisu ja eesmärgiga.

Hoopis teistsugused on Hermanni üksikud kirjad Tõnissonile aastast 1903. Mõlemad mehed olid siis Tartus, aga Hermann ikkagi kirjutas. Miks? Sest ta närvilisus, mis halvendas üldist tervislukku seisundit, hoidis teda eemale vabamast seltskondlikust elust.

Hermanni kiri Jaan Tõnissonile 15. juulist 1903, millele eelnes sisult ja toonilt küllaltki sarnane kiri sama aasta 27. juunist,² on seega kirjutatud ajal, mil Hermann tundis, et miski ei lähe nii, nagu minna võiks. Ta tervis, mis oli südamehaiguse tõttu kehvapoolne juba aastaid, oli veelgi halvenenud: ta ärritus kergesti ja see kergitas ta vererõhku. Terviseurede kõrval olid kasvanud ka Hermanni rahaprobleemid. Muidugi polnud mure raha pärast Hermannile võõras, sest raha polnud tal kunagi piisavalt olnud. Isegi oma hariduse võlgnes ta lahketele toetajatele eesotsas Põltsamaa kirikuõpetajale Emil Heinrich August von Hörschmannile (1810–1854), kelle rahvas tunnistas Karl Augusti isaks, hoolimata sellest, et kirikuraamatus oli poisi isana kirjas külasepp Mihkel Hermann (1811–1893). Mitme aasta vältel aitasid Karl Augustit rahaga Põltsamaa kihelkonnakooli juhataja ja kirikute ehitusmeister Gustav Beerermann (1832–1917) ning Karl August Hermanni onu Gustav Goldmann (1834–1918). Sellegipoolest olid 20. sajandi algusaastatel rahamured Hermannile teravamad ja tema hingele valusamad. Tal oli ju perekond, abikaasa ja neli last, kes vajasisid rohkem hoolitsust ja hulga elamisraha. Majandusliku olukorra parandamiseks müüs Hermann 1902. aastal osa krundist, mille ta oli 1892. aastal Tartus praegusel Veski tänaval omandanud Tallinna Saksa teatri direktorilt Eduard Behrentilt (1835–1918), koos sellel asunud väiksema puust elumajaga uueks kinnistuks.³ Pärast müümist jäi Hermannile ja tema perele veel kaks maja. Mõlemad olid ühekorruselised, puust ja pappkatusega, kuid tänavaäärne, milles perekond elas, oli siiski

* Krista Aru (1958), PhD, Tartu Ülikooli raamatukogu direktor, Krista.Aru@ut.ee, <https://utlib.ut.ee>

¹ Nt. K. A. Hermanni kiri J. Tõnissonile 01.10.1896. – RA, ERA.1627.1.190, l. 119–119p.

² K. A. Hermanni kiri J. Tõnissonile 27. 06.1903. – RA, ERA.1627.1.190, l. 31–34p.

³ <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=4372>.

veidi suurem ning ärklikorrusega. Kui Hermannit mitme väljaande usinal kaastöölisel Aleksander Treumann-Heraklidesel (1860–1924), kes Rakveres oma väikest mehaanikatöököda pidas, tekkis 1902. aastal plaan ja tahtmine Tartusse kolida ning sinna koguni oma maja ehitada, asus Hermann Heraklidesele palvel otsima maja ehituseks sobivat krunti.⁴ 1905. aasta märtsiks jõudis Hermann parima krundi otsingul ideeni müüa Heraklidesele 108 ruutsülda enda aiast (seda ideed aitas kindlasti kasvatada asjaolu, et Hermann oli jõudnud selleks ajaks ära kasutada raha, mille Heraklides oli talle krundi ostutoiminguteks andnud, ning tal polnud võimalik seda Heraklidesele küsimise peale tagasi maksta).⁵ Majaehituseni asi ei jõudnudki ning Heraklidesel ei õnnestunud kunagi Tartusse saada ei maja ega igatsetud raamatukauplust. Tema maine teekond lõppes Tartu Jaama tänava vanadekodus.⁶

Kuid kehvapoolse tervise ja rahanappuse kõrval oli Hermannil veel kolmas painaja: teda kurvastas ja ärritas kaasaegsete vähene tunnustus tema mitmekesisele tööle ja loominguile. Ta oli sügavalt nõrduinud, et ei toetatud ega kiidetud tema „Eesti üleüldise

teaduse raamatut ehk Encyklopädia konversationi-lexikoni“, mida ta oli koostanud sisuliselt üksinda alates 1884. aastast ja mille trükkimiseks kulutanud oma perekonna raha. 1900. aastast vihkudena ebaregulaarselt ilmunud leksikonile ei leidunud piisavalt tellijaid (1902. aasta oktoobriks oli neid vaevalt 500, kuid raamatu normaalseks väljaandmiseks oluks neid vaja 1000 või 1200) ega tulnud juurde ka kaastöölisi.⁷ 1902. aasta sügisel tegigi Hermann leksikoni väljaandmise väikese pausi, lootes sel ajal veidi raha koguda, professorieksamiks valmistuda ja uusi tellijaid leida. Ükski neist lootustest kahjuks ei täitunud, aga leksikoniga jätkas Hermann sellest hoolimata. A-tähega jõudis Hermann lõpule 1904. aastal ning 1906. aastal jätkas ta leksikoni juba sõnadega, mis algavad B-tähega. Nõrduinud oli Hermann ka seepärast, et kuigi ta pidas 1903. aastal seltsides mitu kõnet (nt. Karskuse Sõbra seltsis Karula kirikuõpetajast ja keelemnimest Johann Hornungist, Mihkel Veskest ja eesti rahvaviisidest, Võrus Friedrich Reinhold Kreutzwaldist), ei pälvunud need ajalehtedes suuremat tähelepanu ega esiletõstmist. Kuigi see päris nii ei olnud, tundus Hermannile, et tema tegevust halvustatakse ja vaikitakse maha igas vallas ning et seda tehakse teadlikult ja järjekindlalt. See tunne näris tundliku Hermannit hinge neil aastail laastavamalt kui kunagi enne.

Karl August Hermann ei olnud aga mees, kes jääb istuma ja ootama, et kõik muutuks isendast paremaks. Ta oli harjunud ise tegema ja tegutsema. Just sel 1903. aastal, kui ta kirjutas

Karl August Hermann doktoriõpingute aegu
(1879/1880) Leipzgis. EKM. EKLA, Album - 66 : 5

⁴ K. A. Hermannit kiri A. Treumann-Heraklidesele 06.05.1902. – EKM. EKLA. F. 183, m. 3 : 1, lk. 191.

⁵ K. A. Hermannit kirjad A. Treumann-Heraklidesele 28.03.1905; 09.09.1905; 25.09.1905. – EKM. EKLA. F. 183, m. 3.1, lk. 209, 217, 220.

⁶ J. V. Veski. Aleksander Heraklides. – Postimees, 19.04.1924, nr. 107, lk. 12.

⁷ A. Vahter. Karl August Hermannit päevik. Tallinn: Eesti Raamat, 1990, lk. 225.

Jaan Tõnissonile kirja, milles on kibedust ja kibestumist, küpseb tal uus julge plaan. Tema kava, mille elluviimine jõuab lõpule 1906. aastal, näitaks Hermannit ka aastasada hiljem lühinägeliku ja isegi rumalana, kui selle taga ei oleks Karl August Hermanni varasem ajakirjanduslik lugu. Just see varasem lugu kasvas Hermannil julgust ja tahtmist aastal 1906. Sellele mälestusele talle endale edukaimatest aastatest 1886–1896, mil ta oli nii ajakirja kui ka ajalehe väljaandja ning trükikoja omanik, liitus muidugi ka Hermannil veendumus, mis oli teda ajakirjanduse juurde juhtinud, seal hoidnud ja mis teda sinna ka tagasi tõmbas. Nimelt arvas Hermann, et ajakirjanduslik väljaanne peab lisaks ühiskondlikele sihtidele kasvatama oma lugejates ka ilu- ja kunstimeelt. Hermann kirjutas juba aastal 1887: „Ülepää: meie ajakirjandus on võitlushimuline, enamasti ajaarvamiste peeglipilt, täis jõudu, edasi tõttavat jõudu, aga ilu-helita ja enam ehk vähem täielisest kunsti-eeskujust ehk aadendist kaunis kaugel.“⁸ Ta uskus, et just tema väljaanded suudavad „ilu-heli“ kasvatada ja lisada ajakirjanduspilti aatelisust.

Eestikeelse muusikaajakirjanduse algataja

Pärast õpinguaastaid (1878–1880) Leipzigi ülikoolis naasis Hermann kodumaale 1880. aastal filosoofiadoktorina, haritud ja rahulolev, täis tulist tahtmist ja vaimustust töötada oma isamaa heaks. Leipzigis oli ta jõudnud arusaamisele, et kirikuõpetajaks poleks ta nagooni sobinud ning et temast peab kodumaal saama hoopis „redaktor“ ehk ajalehetoimetaja ja trükikoja-omanik. Hermann tahtis jõuda oma ajakirja või ajaleheni. Ta esitas Trükiasjade Peavalitsusele mitu taotlust, et tal lubataks asutada kirjanduslik ajakiri Eesti Tutustaja.⁹ Oodates oma õiget võimalust, võttis ta vastu pakkumise tulla ajalehe Eesti Postimees vastutavaks toimetajaks. Nimelt lahkus sel ajal Eesti Postimehe toimetusest Ado Grenzstein (1849–1916), et hakata tegema Tartus oma ajalehte Olevik. Eesti Postimehe väljaandja Eugen Jannsen (1853–1930) kutsus ajalehe vastutavaks toimetajaks Hermannil, kellega nad oli tuttavad juba ülikoolipäevilt. Ka Wilhelm Just (1849–1902), kellele Eugen Jannsen ajalehe müüs, kordas Hermannile kutset tulla toimetama Eesti Postimeest. Kolm aastat (1882–1885) tegi Hermann ajalehe juures peaaegu kõike: muretses nii kohalike kui ka kodumaiste uudiste eest, kirjutas juhtkirju, elavdas ajalehe ilukirjanduslikku osa, pakkus ajaleheveergudel välja mitmeid uusi sõnu (*haritlane*, *õpetlane* jt.), püüdis õhutada eesti meelt ja kodumaa-armastust. Ta asutas ajalehele isegi lisalehe Muusiku Lisaleht, et pakkuda repertuaarituge Eestis hoogustunud kooriliikumisele. Kuid kõige hea juures polnud Hermannil palgalisena vaba valima ja otsustama ajalehe sisu üle ning kokkuvõttes tüdines ta olemast Wilhelm Justil käsualune. Pealegi polnud viimane palga maksimisega ei lahke ega hoolas ning nende vahelised suhted olid seetõttu kiiresti halvenenud.¹⁰ Võib-olla oli omajagu põhjust ka selles, et isegi Eesti Postimehe toimetajana ei olnud Hermannil loobunud plaanist saada iseenda väljaande omanikuks. Nimelt esitas ta juba 1882. aastal taas Trükiasjade Peavalitsusele taotluse ajakirja Eesti Tutustaja väljaandmiseks. Liivimaa kuberneril parun Alexander von Üxküllil vastuseisu tõttu ta luba ei saanud.¹¹

Leidmata endale sobivaid tööalaseid lahendusi, pidas Hermann juba plaani sõita Venemaale ja hakata seal kooliõpetajaks, kui temani jõudis luba asutada uus ajakiri. Ajakirja esialgse ja valitsejaile ohtlikuna tundunud nime Eesti Kõla asendas Hermannil vastavalt soovitudele üldisemaga ja aastal 1885 hakkas ilmuma spetsiaalne muusikaajakiri Laulu ja mängu-leht¹² (ajakiri ilmus selle nimega kuni aastani 1898, siis muutis Hermannil muusikaajakirja segasisuliseks kogupereajakirjaks Rahva Lõbu-leht, kuni selle aastal 1899 hoopis maha müüs).

⁸ Ajakirjandus. – Postimees, 10.10.1887, nr. 42, lk. 1–2.

⁹ S. Issakov. K. A. Hermannil ajakirjanduslikust tegevusest. – S. Issakov. Arhiivide peidikust. Tallinn: Eesti Raamat, 1983, lk. 112–115.

¹⁰ A. Vähter. Karl August Hermannil päevik, lk. 119.

¹¹ S. Issakov. K. A. Hermannil ajakirjanduslikust tegevusest, lk. 119–123.

¹² Samas, lk. 124.

Muusika ja muusikaalane haridus olid Hermanni kireks olnud juba ammu enne Saksamaad, seega oli valdkond talle tuttav. Ta oli juhatanud Vanemuise laulukoori (1873–1877 ja 1881–1884), olnud üks II üldlauupeo (1879) juhtidest, muretsenud kooridele repertuaari, kogunud ja ärgitanud rahvaviiside kogumist. 1875. aastal oli ilmunud Hermanni koostatud „Koori ja Kooli Kannel“ I anne. 1877. aastal avaldas ta oma meeskoorilaulude kogu „Kodumaa Laulja. Vaimulikud ja ilmalikud nelja häälega laulud meestekoorile“. 1882. aastal järgnes „Koori ja Kooli Kannel“ II anne ja 1884. aastal III anne „Laulu Kaja“. Need kogumikud olid mõeldud „kõigile lauluarmastajatele, iseäranis aga Eesti kihelkonna- ja külakoolidele“.

Sellist mitmekülget muusikaelu edendamist jätkaski Hermann suurte plaanide ja lootustega oma kuukirjaga Laulu ja mängu-leht. Ajakiri jagas õpetust nooditundmises, tutvustas nimekaid heliloojaid, tõi andmeid muusikaelu kohta meil ja mujal maailmas, kutsus üles arendama koorilaulu ja koguma rahvaviise. Ajakirja teine pool sisaldas noodimaterjali, peamiselt koorilaule. Laulu ja mängu-lehe noodilisas ilmus 13 aasta jooksul umbes 800 väga erineva tasemega muusikapala. Et leida rohkem lugejaid, lisas Hermann ajakirja igasse numbrisse lihtsaid killukesi muusikaga seotud inimeste tegemistest, põnevatest juhtumistest ning isegi argipäevaga seotud jutukesi ja nalju. Hermann nägi ajakirjaga palju vaeva, sest ta kirjutas ja koostas seda peamiselt ise, muretses kuukirja pilte ja kavandas illustratsioone. Kahjuks see kõik ei aidanud ja esimene muusikaajakiri lõpetas tellijate puuduses (viimasel ilmumisaastal oli tellijaid 280). Nii nagu ajakirjal, oli ka selle lisadena avaldatud Hermann enda teoreetilistel töödel „Noodiõpetus“ (1892), „Viiliõpetus“ (1893), „Noodiõpetus ja komponeerimise õpetus“ (1893), mis ilmusid hiljem eraldi raamatukestena, väärtus ja tähendus oma ajas just Hermann enda soovitud „iluheli“ kasvatajana. Kultuuriloolise tähisena on neil aga jääv tähtsus ja tähendus.

Kasvatas Perno Postimehe esimeseks eestikeelseks päevaleheks Postimees

Aga Hermann ei piirdunud vaid spetsiaalse muusikaajakirjaga. 1. oktoobril 1885. aastal teatas Hermann ajalehes Eesti Postimees, kus ta oli viimastel aastatel olnud vastutav toimetaja, et uuest aastast ta enam ajalehes ei tööta ja tänas kõiki oma lugejaid.¹³ Aasta viimases Perno Postimehes kuulutas aga Hermann: „Sisemiste asjade Ministri härra lubaga on Eesti ajaleht „Pärnu Postimees“ minu nime peale kinnitatud ja saab Tartus nädalas korra järgmise nime all ilmuma: „Postimees“.“¹⁴ Nimelt oli Johann Voldemar Jannsen (1819–1890), kes oma rahvapärase vestelise stiiliga oli suutnud 1857. aastal Pärnus ilmuma hakanud ajalehe Perno Postimees kasvatada ülemaaliseks ajaleheks, 1863. aastal kolinud Tartusse ja hakanud seal välja andma ajalehte Eesti Postimees. Perno Postimehe väljaandja Friedrich Wilhelm Borm (1812–1890) püüdis Perno Postimeest jätkata uute toimetajatega, kuid võrdlemisi tulutult. 1885. aasta sügiseks oli Perno Postimehele alles jäänud ainult 80 tellijat. Borm otsustas seepeale ajalehest loobuda ja müüs leheloa 800 rubla eest Karl August Hermannile. Nii sai Perno Postimehest Tartus lihtsalt Postimees ja filoloogiadoktor Hermannist sai 1886. aastaks selle omanik ning väljaandja. Juba 1886. aasta mais ostis Hermann Tartus Jakob Malocki trükkikoja ühes selle sisustusega ja kindlustas sellega oma väljaannetele iseseisva trükkimisvõimaluse.

Hermann võis rahul olla: ta suur unistus olla ajakirjandusliku väljaande peremees oli täitunud koguni mitmekordselt. Järgmised kümmekond aastat, 1886–1896, andiski Hermann välja nii ajakirja Laulu ja mängu-leht kui ka ajalehte Postimees. Tal oli asjatoimetamisi kuhjaga, sest ta tahtis olla mõlema väljaande juures ise see viimane otsustaja, suunaja ja määraja. Laulu ja mängu-lehega oli tal kergem, sest selle sisuks oli üks ta enda lemmiktegevusi ja -huvisid – koorilaul ja muusikaelu. Postimehega oli märksa keerulisem. Pealegi muutis ta Postimehe juba 1887. aastal kolm korda nädalas ilmuvaks ajaleheks ning 1891. aasta augustist kasvatas koguni esimeseks

¹³ Telegrammid. – Eesti Postimees ehk Näddalaleht ma- ja linnarahvale, 02.10.1885, nr. 40, lk. 4.

¹⁴ Kuulutus. – Perno Postimees, 24.12.1885, nr. 53, lk. 1.

eestikeelseks päevaleheks. Päevalehe puhul muutusid määravalt tähtsaks nii avaldatud materjalide operatiivsus kui ka kirjutatu päevakajalisus, sest ühiskond ja lugejad oskasid ajalehelt iga aastaga üha rohkem loota ja oodata.¹⁵ Hermann püüdis ootustele vastata, kuid see oli raske, sest tema rahumeelne ja leplik iseloom ei olnud loodud vaidlusteks ning laveerimine tsensuuri, teiste ajakirjandusväljaannete ja Vene tsaarivõimu venestussoovi all oli üldse omamoodi kunsttükk, kui ajaleht tahtis õhutada eesti rahva isetegemist ning rahvusevaimu. Hermann soe rahvamehe süda väsis sellest suurest survest. Tema mõtet loobuda ajalehest kasvas lisaks väsimisele ka ta soov jätkata rahvaviiside kogumist ja väljaandmist, entsüklopeedia ja eesti kirjanduse ajaloo koostamist, tegelda eesti keele ja veel mitmete teiste küsimustega, rääkimata eesti keele lektori ametist Tartu ülikoolis ja unistusest saada ülikoolis professoriks. Selleks kõigeks oli vaja raha ja seda lootiski Hermann 1896. aastal saada Postimehe müügist.

Tahtis taas „ilumeelset“ ajalehte

Postimehe müümine oli siiski vist emotsionaalne otsus, sest õige pea, vähem kui poole aasta pärast, 1897. aasta märtsis, esitas Hermann Trükiasjade Peavalitsusele palve lubada tal Tartus asutada kuukiri Jutuleht. Samal ajal saatis ta poolvend Micha Hermann, kahtlemata kooskõlastatult Karl Augustiga, võimude poole teele taotluse asutada Tartus kolm korda nädalas ilmuma hakkav ajaleht Väike Postimees. Micha esitas ajalehepalve, sest vastavalt 1896. aasta novembris sõlmitud päevalehe Postimees müügilepingule polnud Hermannil õigust enne kümne kuu möödumist asutada uut ajalehte, mis ilmuks sagedamini kui kord nädalas.¹⁶ Mõlemale palvele vastati eitavalt ja seda tuginedes Liivimaa kubermari arvamusele, et Liivimaal ilmub eestikeelseid väljaandeid küllaldaselt ning uusi pole vaja.¹⁷

Järgmise katse asutada taas oma väljaanne tegi Hermann pärast muredega täidetud 1903. aastat. Ta saatis kohe 1904. aasta alguses teele taotluse hakata Tartus kolm korda nädalas välja andma ajalehte Sõnumed.¹⁸ Kuid ajad läksid keeruliseks, revolutsioonilised meeleolud ja Vene-Jaapani sõda lõhkusid ja muutsid elu ja ühiskonda ning Liivimaa kuberner leidis taas, et eestikeelseid väljaandeid ilmub Liivimaal piisavalt. Hermann ei saanud luba ajalehe asutamiseks, ent ta soov ei kadunud, vaid sai teoks hoopis ootamatul kujul. Hermanni sõbrad olid ehmatanud ja tuttavad vangutasid pead, kui ta ostis oma kunagise venestusmeelsuse saksameelsuseks vahetanud ja seetõttu eestlaste hulgas igasuguse populaarsuse kaotanud Jakob Kõrvi (1849–1916) ajalehe Valgus. Sellist sammu ei oodanud Hermannilt keegi. Hermann vanus ja tervis, pidevad mured rahaga, rohked kohustused ja tahtmised ning mitmetahulise maks ja keerukamaks muutunud ühiskondlik-poliitiline olustik, mis nõudis seisukohavõttu maailmavaatelistes küsimustes, ei olnud Hermannil otsust toetavad märgid.

Hermann ise oli aga veendunud, et tema kogemus ja oskused suudavad ühtse rahvustunde alla kokku liita tööliste, sulase, taluperemehe ja töösturi, seda hoolimata nende poliitilistest ja majanduslikest erihuvideist. Ta uskus, kui kirjutas: „Püüan lehe ilusat nime tõeks teha. Püüan eesti rahvale valgust soetada, nii palju kui seda iganes võimalik.“¹⁹ Ilumeele kasvatamine oli tal endiselt üks ajalehe väljaandmise eesmärke, kuid aeg ise tingis seda, et ajaleht ei saanud eemale jääda ühiskonna üldistest pingetest, eestlaste eneseteadvuse tõusust ja oma koha otsimisest venelaste ja sakslaste vahel. Nii avaldaski Hermann juhtkirja, milles kuulutas, et eestlased on aastasadu kohalike sakslaste võimu all olnud, aga nüüd ei taha eestlased enam sakslasi orjata.

¹⁵ K. Aru. Karl August Hermann toimetaja ja väljaandjana: kaotused Hermannile, võidud kõigile. – K. Aru. Üks kiring, kolm mõdet. Peatükke Eesti toimetajakesksest ajakirjandusest: K. A. Hermann, J. Tõnisson, K. Toom. Tartu: EKM teaduskirjastus, 2008, lk. 49–93.

¹⁶ Trükikoja ja kirjastuse Postimees ostu- ja müügileping. – RA, ERA.1627.1.189, l. 1–2p.

¹⁷ S. Issakov. K. A. Hermann ajakirjanduslikust tegevusest, lk. 125–126.

¹⁸ Samas, lk. 127.

¹⁹ Teretuseks. – Valgus, 01.07.1906, nr. 1, lk. 1.

Eestimaa saagu eestlastele ja sakslased ning nende kohalikud sabarakud, kadakasakslased, mingi ära Saksamaale.²⁰ Saksa ärid (Grünberg & Co, Daugull ja Kappo jt.) lõpetasid seepeale ajalehes reklaami tellimise ja kuulutasid ajalehele boikoti. Tellijaid oli ajalehel niigi vähe ja nüüd kadusid ka kuulutajad. Ei aidanud seegi, et Hermann lisan ajalehenumbri juurde tasuta teaduseraamatu ehk entsüklopeedia poognaid. Keeldudes uskumast, et sellist ajalehte pole vaja, arvas Hermann, et ju ajalehe nimi Valgus peletab eestlastest lugejaid. Tä muutis ajalehe nime Hүүdjak. Ajalehe Hүүdja esimene number ilmus Tallinnas 15. detsembril 1906. Saatesõnas nimetas Hermann, et see ajaleht saab olema rahva ülesärataja, noomija, manitseja, helistaja, sest osa rahvast on alles tuim ja hoolimatu, teine osa pole veel ärgeanudki. Ja vaid väike vähemus olevat virgad „töölised Eesti põllul“.²¹ Hүүdja jõudis Tallinnas 32 numbrini, siis jäi seisma. Nagu enne Valgusele, kogunes ka sellele ajalehele vaid paarsada tellijat²² ja Hermann pidi lõpetama. Hermann hellitas lootust jätkata ajalehega Tartus,²³ kuid seda ei juhtunud. Tal polnud selleks ei jõudu ega raha ja võlgu ei andnud enam keegi. Ähvardust 1904. aasta märtsist, et ta läheb üle sakslaste leeri, kui eesti mehed talle ühtegi ametit ega töökohta ei anna (jutt oli siis võimalikust ametist Liivimaa Linna-Hüpooteegi Seltsis), Hermann kunagi teoks ei teinud.²⁴

Eesti keel ja eesti ooper

1907. aasta kevadeks olid murepilved Hermannil kohal veelgi suuremad. Võlausaldajad ähvardasid tal elumaja käest võtta, endised võlad sõid ülikooli eesti keele lektori tagasihoidlikku palka (800 rubla aastas). Jaan Tõnisson tegi ajalehes Postimees üleskutse, et suvel Viljandis Koidu seltsi poolt kavatsitava Viljandimaa laulupeo sissetulek võiks minna Hermannil toetuseks. Plaan oli muidugi suurem: saadud raha eest võiks osta Hermannil kodumaja, lubada selles elada Hermannil ja tema perel ning maja võiks edaspidi jääda „kunstnike koduks“, kus saavad oma vanaduspõlve veeta inimesed, kes oma loominguga on rahvast harinud ja vaimselt toitnud, kuid elupäevade lõpul jäänud püsiva sissetulekuta.²⁵ Tõnissoni ettepanekut toetasid Tallinnas ajalehed Koit, Päevaleht ja Uus Virulane, Viljandis Kodumaa. Päevalehe lühendatud väljaanne Koit kirjutas, et Tõnissoni ettepanek on igati õige, ja lisan enda poolt, et ajalehte Valgus andis Hermann välja täiesti isikliku raha eest, kusjuures endine omanik Jakob Kõrv oli endale jätnud kõik varem laekunud tellimisrahad ning baltisaksa konservatiivse Balti Konstitutsioonipartei poolt ajalehele jagatud abirahad. Just sellesse ajalehte matnud Hermann oma viimased rublad ja ka tervise.²⁶ Hoolimata teiste ajalehtede toetusest lükkasid Viljandi mehed Tõnissoni ettepaneku tagasi, leides, et pole Tartu meeste asi ette öelda, kuidas ja mille heaks nemad oma laulupidu korraldavad, ja kinnitades, et „Viljandi ei painuta end kellegi autoriteedi alla“.²⁷

Et Karl August Hermannil asutatud trükikoda oli poolvend Micha Hermannil omaks saanud juba 1897. aastal, hakkas Hermann igapäevase elu korraldamiseks tagasihoidliku tasu eest poolvennale müüma oma varasemate väljaannete uustrükkide õigusi. Näiteks Laulu ja mängu-lehe I aastakäigu korduustrükkide õiguse loovutas ta 25 rubla eest.²⁸ Kombineerides ja kattes üht võlga teisega, õnnestus Hermannil kodumaja säilitada ning mingit uut lootust asjade paranemiseks andis Krimmist saabunud kutse tulla esinema-rääkima eesti rahvalau-

²⁰ Lihtlabane lugu. – Valgus, 12.08.1906, nr. 37, lk. 1.

²¹ Hүүdja. – Hүүdja, 15.12.1906, nr. 1, lk. 1.

²² Saateks. – Laulu ja Mängu leht, 1908, nr. 1, lk. 1.

²³ Hүүdja tellijatele. – Hүүdja, 07.02.1907, nr. 32, lk. 4.

²⁴ K. A. Hermannil kiri J. Tõnissonile 24.03.1904. – Kirjavahetus poliitilistes, majandus-, ühiskondlikes ja isiklikes küsimustes. RA, ERA.1627.1.48, l. 79p.

²⁵ J. Tõnisson. Muusika kord ka muusika hääks! – Postimees, 28.04.1907, nr. 95, lk. 2.

²⁶ Otstarbe kohane kontsert. – Koit, 01.05.1907, nr. 33, lk. 3.

²⁷ Hääle rahva hulgast. Viljandimaa laulupidu asjus. – Rahvaleht, 07.05.1907, nr. 35, lk. 1–2.

²⁸ K. A. Hermann 28.03.1903 Micha Hermannile. K. A. Hermannil (ja pärijad) ja Hermannil Micha (Mihkel) vahelised lepingud. – EKM. EKLA. F. 169, m. 163 : 18, lk. 1.

ludest. Tütar Salme, pianistiks koolitatud andekas laps, oli nõus isaga kaasa minema. Esitatud loeng-kontserdid küll rahalist tulu ei andnud, kuid reisikulud said kaetud ja Hermann enesetunne ja meeleolu paranesid tunduvalt. Isegi sedavõrd, et 1908. aasta alguses sõitis ta Peterburi, et sooritada professorieksamid. Seal sattus ta aga ootamatult täbarasse olukorda: ta kas kaotas oma reisiraha või see varastati, igatahes jäi ta Peterburis puupaljaks. Ta küsis laenu Miina Härmalt, Matthias Johann Eisenilt, kirjutades viimasele, et tal pole sentigi raha ning et ta pole enam kolm päeva suutäitki söönud.²⁹ Lõpuks laenas talle 50 rubla Peterburis elanud kooliõpetaja Mart Jakobson (1861–1928), vana tuttav juba Tartu päevilt, ja Hermann pääses koju. Professorieksamid lootis ta pärast seda õnnetust sooritada hiljemalt poole aasta pärast.

Hermann ei käinud 30. mail 1908. aastal Tapal toimunud Eesti Kirjanduse Seltsi ja Eestimaa Rahvahariduse Seltsi Tallinna osakonna ühisel koosolekul, kus arutati eesti keele õigekirja. Ta oli solvunud, sest tema enda väitel teda sinna ei kutsutudki.³⁰ Ka polnud ta rahul koosolekul otsustatuga, leides, et seal heaks kiidetud seisukohad pole teaduslikud ega arvesta vajadust olla eesti keele õigekirja reeglite sõnastamisel konkreetne ja korrektne, et keel oleks puhas. Oma vastuargumendid esitas ta artiklis „Eesti keel ja kiri“, mille peamine sõnum oligi, et Tapa koosolekul langetatud otsused ei põhine teaduslikel alustel, kuid „Eesti emakeel ja tema märgid peavad aga teaduse kindlal põhjal seisma. Kui nad ei seisa, tuleb segadus.“ Kõik oma seisukohad kaksiktäishäälikute ja kahekordsete täishäälikute, alalütleva käände, määrsõnade lõpu ja teiste Tapal arutluse all olnud küsimuste suhtes pikkis Hermann läbi viidetega iseenda tehtule (seda oli ju keeleõpetuse alal tõesti tublisti) ning kurtmistega, et teda ega tema tööd pole vääriliselt hinnatud: „Minule ainsale tõesti Eesti keele kasuks elavale mehele ju mõju ega tähelepanemist ei anta ja paremat hoolitsemise kohta ega meest meil ei ole.“³¹

See, et Hermann oli Tapal otsustatust häiritud, paistis silma teistelegi. Nii kirjutati ajalehes, kui teatati 15. ja 16. augustiks Tartusse kokku kutsutud Eesti Kirjanduse Seltsi üldkoosolekust, et vaidlused eesti keele õigekirjutuse üle töötavad tulla tulised, sest „austatud hallpää“ lubanud eesti keele õigekirja uuesti teaduslikule alusele seada. Samas kinnitati, et kuigi vaidlus võib tulla äge, pole kellelgi siiski vaja enne koosolekut „oma elu kinnitama minna“. ³² Hermann oligi koosolekul kohal ja esines kirgliku sõnavõetuga, kinnitades vajadust lähtuda keelekorralduses teaduslikest seisukohtadest, soovides õigekirjale ühtset lähenemist ning ähvardades neid, kes on eriarvamusel, „esivanemate vaimude ja Liiva-Annusega“. Seistes selle eest, et eesti keeles kasutataks pikka selget vokaali („hää“, „pää“ jt.), lubas ta neil, kes seisukohaga ei nõustu, „vemblaga mõistuse taguotsast ülesse kolusse lahmida“. Koosolekut juhatanud Villem Reiman pidi Hermannile jämeda tooni kasutamise eest suisa märkuse tegema. Koosoleku lõppotsus oli küll poolik, aga siiski „hea“ ja „pea“ kasuks. Hermann oli otsuse sõnastamise ajaks koosolekult lahkunud.³³

K. A. Hermann nägi ära ja jõudis rõõmustada oma laulelduse (ooperi) „Uku ja Vanemuine“ õnnestunud esiettekannete üle 1908. aasta 12. ja 13. septembril Tartus Vanemuises, 18. ja 19. septembril Tallinnas Estonias, oktoobri lõpu ja novembri alguspäevadel Narvas ning 9. ja 10. novembril Peterburis. Ta oli seda lauleldust teiste tööde kõrvalt kirjutanud peaaegu kümme aastat, soovides rahvale anda täiesti rahvuslikku lugu kõigile tuttava sisu ja rahvaviisidega. Rahvas võttiski ooperi vastu vaimustusega, seda tunnistasid Tartus ja Tallinnas mõned ajalehedki. Postimees avaldas, et see neljavaatuseline tükk Eesti muinasloost, milles oleks küll tahtnud kuulda rohkem muusikalisi kontraste, taktivahetust, modulatsiooni, oli kokku toonud palju rahvast, kes kõik jäid kuuldu ja nähtuga rahule: „Vana muusikamehe tükk oli rahvale, kes

²⁹ K. A. Hermann M. J. Eisenile 16.12.1908. K. A. Hermann kirjad M. J. Eisenile. – EKM. EKLA. F. 25, m. 25 : 4, lk. 15.

³⁰ A. Vahter. Karl August Hermann päevik, lk. 259.

³¹ Dr. K. A. Hermann. Eesti keel ja kiri. – Elu, 28.06.1908, nr. 142, lk. 6.

³² Eesti Kirjanduse Selts. Tartu teated. – Elu, 31.07.1908, nr. 170, lk. 3.

³³ Eesti Kirjanduse Seltsi üldlise liikmete koosolek. 4. Tartu teated. – Elu, 19.08.1908, nr. 186, lk. 3.

mõlematel õhtutel rohkel arvul ka kaugemalt väljaspoolt oli kokku tulnud, õige meelt mööda. Oli sääli ju nii rohkesti vanu, rahvale tuttavaid, viisirikkaid laulukesi kokku põimitud.³⁴ Rahva huvi ja heakskiitu nähtule tunnistas ka Päevaleht, märkides, et etendus oli midagi uut ning et puudused, mis välja paistsid, tuleb kanda pigem üldise oskamatusse alla. Näiteks vilets akustika ja lavatingimuste kehvus, mis ei toetanud ettekantu tegelikku ambitsioonikut.³⁵ Kuid tulemata ei jäänud seegi kriitika, mis Hermannile tundus selge ülekohtu ja solvanguna. Kõige teravamalt tundis ta end puudutatuna sel ajal Peterburis muusikaharidust omandanud Mihkel Lüdigi (1880–1958) arvustusest. Lüdigi kirjutas otse, et etendus oli piinlik tunnistus eesti kunstimaitsse madalusest ja seda nii autori kui ka vaatajate osas. Et seda poleks tohtinud Peterburi viiagi, sest selles polnud ei näitekunsti ega originaalset rahvamuusikat. Vastupidi: muusika oli igav ja üksluine, esikohal olid saksa viisikesed, sisu ei olnud. Kõik tegelased olnud eluta, ilmunud lavale, laulnud oma viisikesed ära ja siis lahkunud. Lüdigi soovitas Hermannil igasugune ooperi-muusika kirjutamine unustada, sest Hermann kui asjaarmastaja selleni lihtsalt ei küündivat.³⁶ Hermannit kaitseks võttis ajalehes *Isamaa* kõige selgemalt ja julgelt sõna mitmete ajalehtede (*Olevik*, *Postimees*, *Isamaa* jt.) aktiivne kaastööline Martin Lembit, kirjutades: „Ärge kiskuge teise töösid maha, vaid katsuge ise midagi paremat luua ja nõnda kaua, kui teie midagi paremat loonud ei ole pidage suukene kinni.“³⁷

Ei tea, kas ja millal oleks Hermann ise ajalehes sõna võtnud. Võib siiski arvata, et ta oleks seda teinud, sest esiteks oli tal juba 19. sajandi lõpukümnendi vaidlustest *Oleviku* toimetaja Ado Grenzsteini ja ajalehe *Valgus* toimetaja Jakob Kõrviga alati kombeks iseenda ründajale vastata. Teiseks oli ta tõsiselt nõrдинud, sest Lüdigi ei nimetanud teda mitte ainult asjaarmastajaks, vaid soovitas Hermannil südamelähedane tegevus üldse lõpetata, tunnustamata samas sõnagagi tema saavutusi ka rahvaviiside tundmisel, kogumisel ja levitamisel.

Kuid elu võttis teise pöörde ja karta on, et kõikidel nendel viimastel vapustustel oli selles oma roll. 17. detsembril pidi Vanemuises taas ette kantama lauleldus, mida *Postimees* nimetas julgelt „rahvaoperiks“. Hermann närveeris seda ettekannet oodates kõvasti. Iseenda rahustuseks oli ta nõus veel enne etendust, 14. detsembril, esinema Eesti Käsitöölise Seltsis, rääkides eesti rahvalaulude alliteratsioonist ja assonantsist.³⁸

17. detsembriks välja kuulutatud etendus jäi aga ootamatult ära. Ajaleht teatas, et ooper jääb ära „iseäralisel äpardusel.“³⁹ Tegelikult tabas Hermannit raske haigushoog. Esialgu oli arvamine, et see oli vaid kerge rabandus, ja seetõttu teatati 16. detsembril *Postimehes*, et uus etendus on 14. jaanuaril. Kuid 29. detsembril (u.k.j. 11. jaanuar 1909) tabas Hermannit uus halvatus ning ta suri samal päeval abikaasa ja tütre käte vahel.

14. jaanuariks plaanitud ja kuulutatud „Uku ja Vanemuine“ etendus jäigi pidamata. Selle asemel toimus 10. märtsil Vanemuises Karl August Hermannit mälestuskontsert, mida korraldasid Jaan Tõnisson, Karl Eduard Sööt (1862–1950), Anton Jürgenstein (1861–1933) ja Leonhard Neumann (1885–1933). Mees- ja segakoorid Juhan Simmi (1885–1959) ja Leonhard Neumannit juhutamisel esitasid Hermannit komponeeritud koorilaule, näitleja Ants Simm (1877–1946) luges Hermannit luuletusi.⁴⁰ Mälestuskontserdi puhast sissetulek (174 rubla ja 54 kopikat) läks Eesti Kirjanduse Seltsi juurde kohe 1909. aastal Hermannit matusepäeval loodud Hermannit lese ja pere toetuskapitaliks.⁴¹ Paula Hermannile maksti sellest välja iga

³⁴ Dr. Hermannit „Uku ja Vanemuine“. Tartu teated. – *Postimees*, 16.09.1908, nr. 2, lk. 3.

³⁵ „Uku ja Vanemuine“ „Estonia“ näitelaval. Päevauudised. – *Päevaleht*, 20.09.1908, nr. 217, lk. 3.

³⁶ M. Lüdigi. Dr. K. A. Hermannit „Uku ja Vanemuine“. – *Postimees*, 19.11.1908, nr. 56, lk. 2.

³⁷ M. Lembit. Vastuseks dr. K. A. Hermannit ooperi „Uku ja Vanemuine“ arvustajatele. – *Isamaa*, 27.11.1908, nr. 273, lk. 3.

³⁸ Dr. K. A. Hermannit. Tartu teated. – *Postimees*, 17.12.1908, nr. 80, lk. 3.

³⁹ Kuulutus. – *Postimees*, 16.12.1908, nr. 79, lk. 4.

⁴⁰ Kontsert K. A. Hermannit mälestuseks. Tartu teated. – *Postimees*, 11.03.1909, nr. 57, lk. 3.

⁴¹ Dr. K. A. Hermannit mälestamise kontserdi aruanne. Tartu teated. – *Postimees*, 17.03.1909, nr. 62, lk. 3.

kuu 25 rubla 1913. aastani.⁴² Eesti Kirjanduse Selts oli ka see, kes hakkas koguma raha Hermannini hauasamba jaoks ning 1923. aastal Tartu Jaani kalmistule selle Hermannini austuseks ja meenutuseks ka püstitas.⁴³

Karl August Hermannit oli vaja tema perel ja kogu Eestil

Hermannini suur perekond jäi Hermannini lahkumisel virelema rahapuudusesse. Esialgu aitas ots otsaga kokku tulla Hermannini lese Paula (Pauline Henriette Hermann, 1851–1921) praktiline meel ja majapidamisoskus. Kuid kui tema elutee lõppes, läks olukord veelgi raskemaks.⁴⁴ Tütar Salme (Salme Margarethe, 1880–1977) oli andekas muusik, kuid teenis oma klaveritundidega muusikakoolis ja kodus üpris vähe. Poeg Heino (Arkadius Heino, 1887–1934) oli väikesepalgaline aktsiisiametnik, poeg Endel (Karl August Endel, 1883 – uppus 1950. aastate algul Emajõkke) aga haiglane ja viibis tihti ravil. Pärast oma esimese abikaasa Marie Pauline Hermannini varajast surma abiellus poeg Ülo (Ülo Cornelius, 1885–1953) uuesti ja kolis elama Türi. Pere elumaja oli lõpuni võlgadega koormatud, katus hakkas läbi jooksuma. Vahel üüriti küll mõni tuba välja, aga see ei muutnud üldist olukorda. 1927. aastal müüsid lapsed Karl August Hermannini kinnistu ja elumaja Hermannini poolvennale Micha Hermannile ning kolisid suurest majast väiksesse hoovimajja. 1932. aastal koputas Helmi Mäelo (1898–1978), tollane Karskusliidu peasekretär, Eesti seltskonna südametunnistusele, kutsudes ajalehes Postimees rohkem mõtlema kõigile neile, kes Eesti jaoks on teinud midagi olulist ja jäävat, ning viidates sellele, et Hermannini lapsed, kes elavad „madalas, niiskes, külmas ja lagunenenud korteris“, vajavad kohe abi ja toetust.⁴⁵

Loodetud abi ja toetust siiski ei tulnud. Küll aga avati 1935. aastal (esialgu plaanitud küll aasta hiljem) Karl August Hermannile Põltsamaal tema sünnikodu juures mälestussammas.⁴⁶

Karl August Hermannini ja ta armastatud abikaasa Paula Hermannini kõrval Tartu Uue-Jaani kalmistul puhkavad oma viimast und peale juba Hermannini eluajal surnud pisipoja Uno-Rufuse (Rufus Johannes Gustav, 1894) ka veel pojad Heino ja Endel. Tütar Salme veetis oma viimased eluaastad Pikajärve vanadekodus Põlvamaal ja on maetud sealsele kalmistule. Poeg Ülo jõudis pärast Tartu vangilaagrit imekombel Saksamaale, elaski seal oma viimased eluaastad ning on maetud Lübecki linna kalmistule.

„Ja Hermannini püüd oli puhas, tema süda soe, tema sihid aatelised. Mis sest, et jõud vahest ei ulatanud, et ta edasi püüdes komistas – ainult see ei eksi, kes midagi ei tee,“ kirjutas ajaleht Postimees juhtkirjas,⁴⁷ kirjeldades suure rahvahulga südamlikku huvastijätu Karl August Hermanniniga Vanemuise saalis ja teekonnal Uue-Jaani kalmistule. Juhtkirja lõpulauses „Rahvas, kes oma paremaid töömehi auustab, auustab iseennast“ kõlab, vaadates tänasest päevast, üleskutse unustada kõik need oma ajas sageli nii kiiresti tekkivad tegijatevahelised vaidlused ja solvumised ning jätta alles ja hoida meeles kõike seda, mida üks töömees tegi Eesti heaks. Karl August Hermannini puhul on seda tehtut palju. Eesti keele grammatikasse tõi ta oma paindumatu nõudmisega toetuda teaduslikult põhjendatud seisukohtadele, selguse sõnade käänamise ja pööramise, andes käänete, ainsuse ja mitmuse nimetused. Aga ka

⁴² Eesti Kirjanduse Seltsi üleüldine liikmetekogu koosolek. Tartu teated. – Postimees, 05.01.1910, nr. 3, lk. 2–3; Eesti Kirjanduse Seltsi asemikkudekogu XII koosolek. 02.04.1910. – Eesti Kirjandus 1910. Lisa: Eesti Kirjanduse Seltsi protokollid, lk. 34.

⁴³ A. Palm. Eesti Kirjanduse Selts 1907–1932. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus, 1932, lk. 26.

⁴⁴ Perekonda puudutavad andmed pärinevad Ülo Cornelius Hermannini esimesest abielust (Marie Pauline Kraft (1890–1922)) sündinud tütre Asta Margarete Hermannini (1914–2004) kõnest Karl August Hermannini mälestuspäeval Põltsamaal 16. augustil 1996. aastal.

⁴⁵ H. Mäelo. Meil on ka teisi „Koidula tütreid ja poegi“! – Postimees, 10.12.1932, nr. 290, lk. 3.

⁴⁶ K. A. Hermannini mälestussamba avamine Põltsamaal. – Postimees, 11.06.1935, nr. 156, lk. 3.

⁴⁷ Ühe tööriikka elu lõpuarve. – Postimees, 05.01.1909, nr. 3, lk. 1.

Karl August Hermann'i perekond Tartus aastal 1897 või 1898. Seisavad: pojad Arkadius Heino, Ülo Cornelius ja Karl August Endel. Istuvad: ema Pauline (Paula) ja isa Karl August Hermann. Foto: G. Schreiber. EKM. EKLA, B - 73 : 49

Karl August Hermann ja abikaasa Pauline Henriette Hermann Tartus XIX sajandi lõpuaastail. EKM. EKLA, A - 29 : 58

hulgaliselt sõnu, mille ta eesti keelt ettegi ei kujuta, nagu helilooja, haritlane, sünnipäev, salakuulaja, aga ka asesõna ja sidesõna, rääkimata muusikaga seotud rikkalikust sõnavarast alates nimetustest helireedel, löökpill, keelpill, tiibklaver, metsasarv jne.

Ta oli väsimatu muusikakultuuri edendaja, küll rahvaviiside kogujana, küll koorilaulu innustajana. Hermann'i heliloomingust on Mihkel Veske sõnadele viisistatud „Minge üles mägedele“ või tema enda sõnadele loodud „Oh laula ja hõiska“ ajatud ja aegumatud.

Hermann'i tehtu hindamisel on ikka, juba alates tema kaasaegsetest kriitikute ja Villem Reimani (1861–1917) kirjutatud nekroloogist jäänud kõlama hinnang, et ta tegi küll palju, aga ikka jäi puudu „peenike, pikemat aega nõudev väljatöötamine“.⁴⁸ Selle kõrval on nimetatud ka Hermann'i naiivsust ajalehetöötajana, kiiret solvumist, tahtmist iseennast ja oma tööd vaid ülivõrdes kiita.⁴⁹ Kõige armutuma hinnangu on andnud Hermann'ile Eduard Vilde (1865–1933), kes ise töötas õige mitu aastat (1887–1890, 1893–1896) Hermann'i juures Postimehe toimetuses. Vilde sõnade järgi oli Hermann'i ajalehtedes kõige paremini toimetatud rubriik „Mõndasugust“, ta olnud poliitikas niisama ilmsüüta nagu härg selles, et ta lehm ei ole, ning pealegi olnud ta ajakirjanduse parisnik, sest nagu hobuseparisnik hobuseid, nõnda müünud ja ostnud Hermann ajalehti.⁵⁰

Meie aeg on nendest hinnangutest juba nii kaugel, et need kõlavad vaid ühe osana Karl August Hermann'i kui talle tema ajas võimalike valikutega inimese loost. Hoopis olulisem on kõik see, mida Karl August Hermann teha jaksas ja jõudis ning millele meie järeltulevate põlvtedena võime toetuda.

⁴⁸ V. Reiman. Dr. phil. Karl August Hermann. Eesti Kirjanduse Seltsi liikmete nekroloogid. – Eesti Kirjandus 1909, lk. 49–65.

⁴⁹ A. Vahter. Karl August Hermann'i päevik, lk. 274–276.

⁵⁰ Ed. Vilde. Eesti meeste galleri. – Kiire nalja-osa nr. 1. Kiir 1907, nr. 9 juurde.

Karl August Hermannini kiri Jaan Tõnissonile

Tartus heinakuu 15-1 1903

Armas Tõnisson!

Kui ma Sinule jälle mõne sõna kirjutan, siis oled ise selle juures süüdlane. Olen Sulle mitte üks vaid mitu kord, ütelnud, et vaiki mind ilma tähtsusetu meest surnuks. Minu töö ei ole ju Sinu silmas midagi väärt, nii siis ei ka „Postimees“ ega Sinu olu rahva ees, jäta siis mind üsna surnuks, nagu ma ju kord olen. Igal küla poisil on Sinu lehes sõna, minul ei ole. A. J., vist küll Jürgenstein, on nüüd ka Sinu mõttes, et minu töö midagi ei maksa, ta ütleb mulle seda ju selgesti juhtkirjas¹ uuesti, kuid kardab tähtsusetu mehe nime ütelda, ehk saab see selle läbi juba kuulsaks! Seminaristid on suured mehed Sinu silmas, Hermann on Jütsike, ja tema töö Matsi oma. Kui maja põleb, jookseb terve linn tuhinal seda vaatama, aga kui maja ehitatakse, jääb mõni harva seda silmitsema. Hurt ütles end 1879 C. R. Jakobsonist lahti² ja lõhkus Eesti ühendust, see oli esimene tulekahju, rahvas jooksis kokku. Hurt ütles end Kirjameeste Seltsi presidendi ametist 1881 lahti,³ teine tulekahju, rahvas jooksis veel rohkem kokku, Hurt juhtis Aleksandri kooli asja nii sandisti, et kooli komiteede saadikud ta ametist ära valisivad 1883,⁴ kolmas tulekahju, rahvas jooksis murdu kokku. Hurt tõusis aga suurte aadete meheks. Hermann algas oma tööd suurel ja usinal viisil 1882⁵ ja tegi teda 15 aastat väsimata edasi – ööd ja päevad – ei tundnud rahu ega puhkamist, kirjutas ajalehte,⁶ trükkis raamatuid, andis grammatika välja,⁷ sadade kaupa juhtkirjasid, tuhandete kaupa teateid läks rahva

¹ K. A. Hermann tundis end ilmselt puudutatuna juhtkirjast „Avalikust arvustusest“, mille autoriks oli ajalehes A. J. [Anton Jürgenstein]. Muu hulgas oli juhtkirjas väide, et töö headuse üle otsustatakse vaid töö „väärtuse ja mõju järele avalises elus“ ning isik ei tohi seda hinnangut mõjutada: et kui tulemus on nõrk, ei saa seda veel seetõttu heaks kiita, et autor on palju vaeva näinud. – A. J. Avalikust arvustusest. – Postimees, 05.07.1903, nr. 146, lk. 1.

² Kirjas peegelduv pahameel Jakob Hurda vastu on ilmselt ajendatud asjaolust, et Hurt keeldus kaastööst Hermannini entsüklopeediale (A. Vahter. Karl August Hermannini päevik. Tallinn: Eesti Raamat, 1990, lk. 222). Nende erinevad seisukohad eesti keele õigekirjutuse küsimustes, mis olid jõudnud 1899. ja 1900. aastal ka ajalehe Postimees veergudele, olid uuele solvumisele tugevaks taustaks. Hurt ütles C. R. Jakobsonist ja tema ajalehest Sakala lahti aastal 1878 (J. Hurt. Tõine kiri „Sakala“ väljaandjale. – Sakala, 30.09.1878, nr. 33, lk. 1–2). Ilmselt Hermann eksib aastaarvuga.

³ 1881. aasta augustikoosolekul läkski EKMS Jakobsoni pooldajate kätte. Esimeheks sai Carl Robert Jakobson, kogu senine Hurda pooldajatest koosnenud juhatus astus tagasi ja varsti lahkus Hurt ka seltsist.

⁴ Jakob Hurt oli Eesti Aleksandrikooli peakomitee (1870–1884) president. 1880. aastate algul soovis Johann Köler Aleksandrikooli kapitalist laenu saada, Jakob Hurt oli aga selle vastu. Enamik Aleksandrikooli abikomiteedest toetas Kölerile laenu andmist ning otsustas Hurda 1883. aastal peakomitee presidendi kohalt tagandada ning valisid uueks presidendiks Köleri. Hurt aga ei aktsepteerinud sellist otsust ning pöördus valitsuse poole taotlusega abikomiteed sulgeda. Tüli päädis sellega, et siseministri otsusega suleti 1884. aasta lõpul kõik Aleksandrikooli komiteed.

⁵ 1882. aastast sai Hermannist ajalehe Eesti Postimees vastutav toimetaja.

⁶ 1882–1885 ajalehe Eesti Postimees vastutav toimetaja, 1885–1898, 1908 (nr. 1–2) ajakirja Laulu ja mängu-leht omanik, väljaandja ja toimetaja, 1898–1899 ajakirja Rahva Lõbu-leht omanik, väljaandja ja toimetaja, 1886–1896 ajalehe Postimees omanik ja väljaandja, 1906 ajalehe Valgus/ajalehe Hüüdja omanik ja väljaandja.

⁷ 1884. aastal ilmus K. A. Hermannini „Eesti keele grammatik koolide ja iseõppimise tarvis kõikidele, kes Eesti keelt õigesti ja puhtasti kõnelema ja kirjutama ning sügavamalt tundma ja uurima tahavad õppida“. Raamatu tiraaž oli 3000 ning sisaldas hääle- ja sõnaõpetust oli see esimene eesti keele normatiivne grammatika. Õpiku teine osa ilmus 1896. aastal ja sisaldas lauseõpetust.

sekka, nädalaleht paisus päevaleheks,⁸ kirjanduse ajalugu ilmus,⁹ tuhat laulu nootidega läks rahva sekka,¹⁰ kõnesid ja pidusid oli lugemata, kontsertisid ka, rahvaviisisid korjati,¹¹ kalendrite sabas¹² üksi tuli 30 juttu välja, nüüd kuulen, et kõik midagi ei maksa, olnud ju väiksema vaimu tähtsuseta töö. Panen oma tähtsuseta töö Hurti tähtsa kõrva, siis leian, et ma umbes 50 kord rohkem olen kirjutanud. Võib ju küll olla, et politika ringvaadetest ja muudel vähestel sõnumitel seda tähtsust ei ole, mis Hurti pildidel „Isamaa sündinud asjust“¹³ või ne purumil,¹⁴ seda ei hakka ma salgama, kuid ka teadetest on ikkagi oma haridusline tähtsus, – minu ilmutatud omadel A. J. järel küll vist mitte. Minu kirjakesed ajalehes, „Eesti Postimehes“ J. W. Jannseni¹⁵ juhul ilmusivad juba 1866-st saadik, esimene juturaamat 1870,¹⁶ s. o. enne Sinu sündimist ja selle ajal. Sest saadik ilmus ühte puhku raamatuid minu sulest, lauluviisisid niisamuti. Nüüd 30 aasta eest ilmus aega mööda hulk laulusid Eesti Kandles, Koori ja Kooli Kandles.¹⁷ Need lõivad nii läbi, et nad pea kõik rahva vaimu omaks läksivad, hulk neist oli juba nüüd 25 aasta eest üsna täitsa rahvaviisid, kuulsin neid karjamaal, metsas, vainul, nurmel, ei olnud ime, kui mul meel hää oli ja kalkuni saba mul kasvas. Sinu ja A. J. ning sarnaste meeste meelest on see paljas tähtsuseta töö. Soomemaal¹⁸ peetakse rahvaviisidest pea enam lugu kui muinasjuttudest, antakse nad, kallid pärlid, uhkelt välja. Mina olen, kui vaevalt 10 viisi maha arvame, õieti Eesti rahvaviisid uuesti Eesti rahva ja laulikute suhu kõlama pannud, keegi ei nimeta seda, ei arva seda mulle auuks, vaid kuulen oma enese põhjendatud ajalehest, see olla kõik tähtsuseta töö. Kui nüüd veel mõnda pidu meie surematu kirjamehe Kreutzwaldi mälestuseks juhatan,¹⁹ laidetakse seegi veel ära.

Armas Tõnisson! Ka Sina lähed vanaks. Vanaduse päevad jõuavad usinamini kätte kui arvad. Turgenjev²⁰ ütleb, et vanadusel muud lõbu ei ole, kui et te töö kiitust leiab. Sina olid, kui „Teataja“ haljasnokat Sind nõelasivad, täis paha meelt, olid ju 5 aastat ennemini ajalehe andmise töös, nimetasid ka seda õigusega mitu korda.²¹ Mina olen 5 × 5 aastat enne Sind rahva töös olnud, ja Sina lükad mind siiski ära. Mind soovitakse niisamuti maha matta nagu Bachi, Schuberti ja – Hornungi.²² Nende tööde tähtsust on alles neist 50 ja neist 150 aastat pärast surma mõistetud. Väga trööstiv ei

⁸ 1891. aasta 2. augustist hakkas ajaleht Postimees ilmuma esimese eestikeelse päevalehena.

⁹ 1898. aastal ilmus Tartus Karl August Hermann kirjutatud ning tema kulu ja kirjadega välja antud „Eesti kirjanduse ajalugu esimesest ajast meie ajani“.

¹⁰ Hermann peab ilmselt silmas tema koostatud noodistatud laulukogumikke „Eesti Kannel I (1875), II (1883), III (1884), „Koori ja Kooli Kannel“ I (1875), II (1882), „Eesti rahvalaulud segakoorile“ I (1890), II (1905), III (1908), „Kodumaa laulja“ (1877), aga kindlasti ka ajakirjas *Laulu ja mängu-leht* (1885–1898) ilmunut.

¹¹ Eesti rahvaviiside kogumine, korraldamine ja väljaandmine oli üks Hermann südamelähedasemaid tegevusi juba alates 1870. aastatest.

¹² Hermann toimetas 1875–1882 Eestirahva Kasulist Kalendrit ja 1887–1903 ning 1907 K. A. Hermann Kasulist Rahvakalendrit. Ta kirjutas peaaegu iga kalendri sabas jutu, millest mõned ilmusid ka raamatuna.

¹³ Jakob Hurda „Pildid isamaa sündinud asjust“ ilmus Tartus 1879. aastal, Eesti Kirjameeste Seltsi Toimetused, nr. 15.

¹⁴ Vihje Jakob Hurda 1886. aastal Helsingis kaitstud väitekirja pealkirjale „Die estnischen Nomina aus -ne purum“.

¹⁵ Johann Voldemar Jannsen toimetas ajalehte Eesti Postimees 1864–1880.

¹⁶ Jutustus „Imelikud juhtumised“ ilmus 1871. aastal Tartus H. Laakmanni kirjastusel. Tegemist oli tõlkelooga.

¹⁷ Vt. märkus 10.

¹⁸ Ilmselt peab K. A. Hermann silmas Elias Lönnroti koostatud Soome rahvuseepose „Kalevala“ mitmeid trükke aastatest 1835, 1849, 1862.

¹⁹ K. A. Hermann pidas lühikese pidukõne ja juhatas ühendkoore Fr. R. Kreutzwaldile pühendatud Võru maakonna karskusseltside korraldatud piduõhtul 7. novembril 1903 Võru Kandle seltsi ruumides.

²⁰ Ivan Sergejevitš Turgenjev (1818–1883).

²¹ Jaan Tõnisson sai ajalehe Postimees väljaandjaks ja vastutavaks toimetajaks 1896. aastal, ajaleht Teataja hakkas Tallinnas ilmuma 1901.

²² Johann Sebastian Bach (1685–1750) oli eluajal muusiku ja heliloojana tuntud vaid kitsas ringis; Franz Schuberti (1797–1828) looming oli tema eluajal populaarne suhteliselt piiratud Viini seltskonnas; Johann Hornungi (1660–1715) töö keelemehena kirjaviisi ühtlustamise ja grammatika küsimustes (1693 „Grammatica Esthonica...“) ei leidnud suurt tähelepanu.

ole see mõte mitte. Oleks ikka ka ilus, kui minagi märkaksin, et mõni minu tööst aru saab. Oled ju ise 15 aasta eest siia Tartu ülikooli tulnud ja minu majas edasi tagasi käinud.²³ Mil nägid Sa, et Hurt siin Taaralinnas Eesti elu juhtis? Tunnista mulle seda! Ta ei näidanud siin oma nägu, ta tegi jutlust Peterburis Ohvitseri tänavas 54²⁴ ja kogus enesele 10 000 rubla riigipanka. Minul ei olnud aega raha koguda, sest mis ma sain, kulus rahva töös ära ja kui „Postimehe“ Sinule müüsin, oli mul 12 000 rubla lehe võlga, Sinu antud 9000 läks ära ilma et Ylode paari püksa sain osta.²⁵ Kui aga arvad, et ma bankrotti jäin, eksid, mees: kõik oma tööd olen ma rahata ja rikkuseta teinud, ja viimased tööd teen niisamuti. Mul on veel rohkem teha ja kapis ootab 5000 rahvaviisi avalikuks saamist.²⁶

Mu kiri on pikaks ja kibedaks läinud. Ei see ole ime, sest mu süda on valu täis. Ma pean oma tegusid ette harutama ja nende eest seisma, et neid hauda unustusesse ei matetaks! Seda ei tohiks mitte tarvis olla. – Kõige vähemini nende vastu, kes minu tööd nagu Sinagi osalt olete näinud. Kaupmehe ametis kaupasad ilusasti silma ette seada olen ikka veel nõrk pidama. Sind, minu töö edasijajat, olen teravasti tähele pannud, olen Sinu üle uhkust oma hinges tundnud, sest Sa tegid rahva vaimus tööd. Ma ei suuda seda salata. Natuke palju oled Sa laitud ja mõne mehe tööd tähele panemata jätnud, kes seda oli teinud, kuna iseäranis Hurta liialt on jumaldatud, sest mees ei ole seda teeninud, kes 20 aastat väga vähe on teinud. Ta oleks võinud enesele nooremaid appi võtta, siis oleks tal aega küllalt olnud, rikkust ja raha oli tal ju. Vana Kandle 5. vihu ja 6. vihu vahet on just 20 aastat!²⁷ Vähe liig! Täname iga sõna lõpu üle, millel 2 tähte on nagu -ne suruma 200 lehte täis kirjutada,²⁸ siis peame versta paksuse raamatu tegema. Mu soov oleks, et Sina sest aru saaksid. Meil on tarvis tervet systemi arendada.²⁹ Seda peaksid Sina ka õppima. Seks on laiemat tegevust vaja. Teine puudus Sinu töö juures on just see, et Sa politika üle küllalldki teravalt ei mõtle. Meil on plaan esiti Eesti linnasid eneste võimu saada. Seda võime üksi, kui enam osa linnade majaanikkusid eestlased on. Selle pärast ei ole see mingil kombel õige, et Sa, nagu eilases Postimehe³⁰ numbri juhtkirjas, mitte minu nõuus ei ole ja seda laidad, ilma milleta me ometi läbi ei saa. Parem oleks, kui Sa oma tööd siin otse politilise systemi järel seaksid ja ütleksid: Niihästi Eesti maa kui Eesti linnad saagu eestlastele! See on minu elu siht olnud, ja seni kui ka Sina sellel sihil töötad, saad Sa suur olema, teist teed ei ole, sest paljas mammona ja kõhu mure, nagu „Teataja“ meestel on, ei tee meie rahvale hääd ühtigi, iga härg oskab murul kõhtu rohtu täis süüa.

Pöörasin, nagu näed, natuke kõrvale Sinu poole, kuna mu nõuu oli üksnes pro domo kõneleda.³¹

²³ Jaan Tõnisson astus Tartu Ülikooli õigusteaduskonda 1888. aastal. K. A. Hermann ostis Veski tänava krundi, kuhu rajas oma kodu, 1892. aastal ja tema kodu oli üks tollase Tartu rahvusmeelsete eesti haritlaste kogunemiskohti.

²⁴ Peterburi eesti Jaani kiriku aadress oli Ofitserskaja ulitsa 54 ja Jakob Hurt oli seal pastoriks aastatel 1880–1901.

²⁵ K. A. Hermann müüs ajalehe Postimees 16. novembril 1896. aastal 9250 rubla eest J. Tõnissonile, K. Koppelile, O. Kallasele. Ajalehe üleminekul ostjatele kuulus tasumisele 5500 rubla. 3750 rubla, mille eest lubati intressi 6% aastas, tasuta vastavalt kokkuleppele järgmiselt: 2000 rubla 20. 01.1897 ja 1750 rubla 20.01.1898. – Trükikoja ja kirjastuse „Postimees“ ostu- ja müügileping. RA. ERA.1627.1.189, l. 1–2p. Kui palju Hermannil Postimehe müümise ajal võlgu oli, ei ole teada. Poeg Ülo (Ülo Cornelius, 1885–1953) oli pere kolmas laps.

²⁶ K. A. Hermann „Eesti rahvalaulud segakoorile“ II ilmus aastal 1905 ja III 1908.

²⁷ J. Hurda toimetatud „Vana Kannel“ I ilmus Põlva lauludega aastatel 1875–1886, Kolga-Jaani laule sisaldanud „Vana Kannel“ II 1886 ja „Setukeste laulud“ I–III aastatel 1904, 1905, 1907.

²⁸ Viide J. Hurda ja K. A. Hermann vaidlusele eesti keele õige kirja küsimustes. Vt. K. A. Hermann. Mõni sõna Eesti kirjaviisist. – Postimees, 31.12. 1899, nr. 290, lk. 2; J. Hurt. Eesti kirjaviisist ja kirjakeelest. – Postimees, 24.02.1900, nr. 45, lk. 1–2; Postimees, 25.02.1900, nr. 46, lk. 1–2; Dr. K. A. Hermann. Kas -gi ja -ki või -gi üksi? – Postimees, 03.03.1900, nr. 51, lk. 1; Postimees, 04.03.1900, nr. 52, lk. 1–2; Postimees, 06.03.1900, nr. 53, lk. 1; Postimees, 07.03.1900, nr. 54, lk. 1.

²⁹ K. A. Hermann peab ilmselt silmas ühiskonna mitmekülget arendamist, mida püüdis (küll veidi ebaõnnestunult) väljendada oma artiklis „Linnas või maal“. – nn. [K. A. Hermann]. Linnas või maal. – Postimees, 14.07.1903, nr. 153, lk. 1.

³⁰ Autorinimeta ilmunud juhtkirjas väidetakse, et Postimehe eelmises numbris ilmunud juhtkirjas pole juhtmõtet, millega võiks nõus olla. – Linnas või maal? II. – Postimees, 15.07.1903, nr. 154, lk. 1.

³¹ Rääkima isiklikus asjas, iseenda kaitseks (ladina k.).

Sellest olen ma juba ka kõnelenud. Et Sina minu tööd halvaks pead ja iga mehe nime nimetad, üksnes mitte minu oma, siis ei jää mul nõuu muud järele kui nõuda: Tee minu töö uuesti ja paremini! Kirjuta 25 juttu rahva elust, mis igaüks 30 000 eksemplaris rahva sekka mingu!³² Anna tuhat lauluviisi välja, mis ilusamad on kui minu antud omad. Kirjuta parem Eesti keele grammatik ja anna ta välja – niisugune, mida keegi ei laida! Anna ka parem lauseõpetus kui minu oma on! Kirjuta ja sea parem Eesti Kirjanduse lugu kokku kui minu oma on! Pane asi nii korda, et Eesti rahvas Sinu viisisid rohkem laulab kui minu omasid! Korja Eesti rahva suust 5000 viisi, mis ilusamad on kui minu omad – minu arvates võimata töö, sest rahva viisid on otsas ja paremad üksi minu käes. Seni kaua kui Sina seda ei tee, oled paljas sõnade vehkleja nagu iga teine, kes paljalt laidab, aga paremat ei tee. Igaüks, kes laidab, peab asja paremini tegema, muidu ei kõlba ta sõnad kuhugi.

Praegu, kui kirja lõpetan, tuli Postimees nr 154³³ ja tõi Sinu arvustuse minu mõtete kohta, mis muust ei ole tulnud kui elust. Sa pilkad ja väänad minu mõtteid ajavastasteks! Sa ei näe, et minul täiesti õigus on, mis sa jälle kord oma noores tarkuses tahad surnuks trampida. Vana poisi paljas taguots igast mõttest näha, just nagu Grenzsteinil,³⁴ kes söimab, et Eesti haritlased rahva kulul elavad, aga ise rahva kulul paleesid ehitanud on. Sina kiidad maa elu ja ise elad linnas.³⁵ Mine Tõravere kõrtsi juurde ja katsu säääl trükikoda teha ning lehte välja anda! Miks Sa ei läinud Tānas-silma ja ehitanud säääl suurt kasvuhoonet?³⁶ Pane wussak³⁷ selga ja katsu, kas Sind keegi tähele paneb! Ära Sa frakki selga pane, see on ju linna asi! Kus kohal oli minu kirjas üteldud,³⁸ et inimene tulgu linna „vedelema“? Ise sa siunad ühtepuhku maa ehalkäimiste, varguste, joomiste üle, et ära väsib lugemast, aga kui mina paar sõna systemi järele siin ütlen, siis langed nii igast mõõdust välja, et ise linna ja maa vahel ei saa vahet teha. Viimaks aga ütled, et maa elul olla ikka puudusi. No mis mina siis ütlesin. Eks see olnud seesama? Kus on siin Sinu loogika? Seda viisi ei maksa Sulle muud kui kummarda aga poliitika mullisid, söima linnaelu, aga ela ise ikka linnas edasi, soenda end muinasjuttude paistel.

Et Sina minu vanadusest ja hallist pääst ei hooli, see tuleb Sulle üks kord veel kurjalt kätte. Mina olen murdumata ettekuulutaja. Ka tunnen mina end hästi küllalt. Mina tunnen Eesti politikat, Sina ei tunne. Ma olen linnavolinikuna³⁹ Sinuga paksust ja vedelast läbi läinud, et mitte ühendust lõhkuda. Kasu ei ole ma seni midagi sellest näinud. Enne litsuti meid 3 meest vastu seina, nüüd 7×3 meest, seep see vahe kõik on. Väike küllalt! Sinu vihkamist minu vastu ei mõista ma, ei saa ka mõistma. Mul ei jää viimati muud üle kui asutan uue päevalehe,⁴⁰ küll siis näed, et ma ajakohaselt küllalt kirjutada oskan, sest linna rahvale oskan mina paremini lehte anda kui Sina. Loodan ka, et õpetuses ja teaduses Sinu jumalatest peagi ammu üle saan, ma ei taha veel mitte surra. Nii vaene, kui Sina mind armastad rahva ees teha, ei ole ma ka mitte. Mina puhun linna vilet, Sina lööd maa

³² Hermann peab ilmselt silmas kalendrite „Eestirahva Kasuline Kalender“ (1875–1882) ja „K. A. Hermanni Kasuline Rahva-Kalender“ (1887–1903) sabades ilmunud jutukesi.

³³ Linnas või maal. II. – Postimees, 15.07.1903, nr. 154, lk. 1.

³⁴ Ado Grenzstein (1849–1916) asutas ja andis välja ajalehte Olevik (1881–1901). K. A. Hermann ja A. Grenzsteini vahel katkes igasugune läbikäimine maailmavaatelistel ja isiklikeel põhjustel 1893. aastal. 1892. aastal hakkas Grenzstein arhitekt Otto Schröderi projekti järgi Toomemäe jalamille maja ehitama. Neorenessansilikus stiilis maja valmis samal kümnendil. See oli A. Grenzsteini elamu ja ajalehe Olevik toimetus.

³⁵ Jaan Tõnisson ostis koos vend Jüri Tõnissoniga 1900. aastal krundi Tartus aadressil Tööstuse 7 ja elas Tartus.

³⁶ Jaan Tõnissoni sünnikodu oli Viljandi valla Surva külas Tānas-silma jõe lähedal, aga esimese kasvuhoone, kus hakkas kasvatama roose, püstitas Tõnisson Tartusse.

³⁷ Vussak (ka pussak), Põltsamaa kandi lai villane meeste vöö, mis seoti kasuka või pikk-kuue peale.

³⁸ -nn. [K. A. Hermann]. Linnas või maal. – Postimees, 14. 07.1903, nr. 153, lk. 1.

³⁹ K. A. Hermann kuulus Tartu linnavolikokku aastatel 1898–1902 ja koos Jaan Tõnissoniga aastatel 1902–1906. Kohalikud sõnumid. – Postimees, 11.02.1898, nr. 35, lk. 3; Kohalikud sõnumid. – Postimees, 12.02.1902, nr. 36, lk. 3.

⁴⁰ Hermann esitas taotluse uue ajalehe väljaandmiseks 1904. aasta märtsis. Luba ta ei saanud. 1906. aastal ostis ta Tallinnas Jakob Kõrvi ajalehe Valgus ja hakkas 1. juulist 1906 seda päevalehena välja andma.

torupilli.⁴¹ Ei taha kudagi kokku sündida. Saame näha, kes Tõravere vallavanema tuleval korral linnavolinikkude valimistel sakslaste käest päästab,⁴² see on Sinu meelest aja kohane. Mina olen nii aateline olnud, et Sinu tuluks terve sissetuleku 1200 rubla aastas,⁴³ olen vastuvõtmata jätnud. Kas ei ole see tõsi? Aga mis on nüüd mu tasu? Et mind mu oma tõstetud lehes väikseks vaimuks kirjeldatakse? Küll on suur tänu! Sina ei ole veel ammu nii palju tööd teinud, et võid või jõuadgi minu töö tähtsust vähendada. Ja kui Sa 20 aasta pärast nii kaugel saad olema, siis ei tee Sa seda enam, sest vanadus õpetab teise tööst hoolima. Kui Sa seda loodad, et siis kõik Sinu tööst saavad aru saama ja lugu pidama, eksid mees. Ka Sinul saab ilastajaid ja laitjaid nooremate seast tõusma, ja ka Sinu südamest saab sama valu läbi käima, mis nüüd minust läbi käib. Ohjenda ja paelusta siis oma kadedust ja auahnust aegsasti, mooramees. Üks minu väiksus jääb Sul koguni saamata, see on laul ja mäng, sest Sa ei mõista noodipäikest õppida⁴⁴ ning Sul on aeg hiljaks jäänud. Et Sa seda kuulsust hääle meelel tahaksid, nägin pidus 1894,⁴⁵ kui oma nime eeskõne alla pidunootidesse toppisid, kuna see töö üksi minu omand. Halli pääd auusta, kulu pääd kummarda. Kui Sa seda tähele ei pane, saab see Sulle kõige suurem närvimürk olema.

Tervist ja edu.

Sinu K. A. Hermann

RA, ERA.1627.1.35, l. 24–29p

---

⁴¹ Hermann viitab J. Tõnissoni seisukohale: „Maa on meie rahva iseolemisele ja tulevikule kõige kindlamaks aluseks.“ – Linnas või maal. II. – Postimees, 15.07.1903, nr. 154, lk. 1.

⁴² Millisele konkreetsele juhtumile Hermann viitab, ei ole teada. Eeldatavalt pidi see toimuma 1902. aastal Tartu linnavolinike valimiste aegu, mil omavahel tegid kokkuleppelist koostööd nn. Saksa ja Eesti leer. – J. Tõnisson. Linnavolinikkude valimise hää kordamineku puhul. Kohalikud sõnumid. – Postimees, 12.02.1902, nr. 36, lk. 2.

⁴³ Hermann väite järgi pakkus ajalehe Teataja toimetus talle 1200 rubla vaid selle eest, et ta lubaks end nimetada Teataja kaastööliseks. Ta oli jätnud selle raha võtmata Jaan Tõnissoni soovitusel. Tõnisson öelnud, et Hermann hoiaks Teatajast eemale. 1904. aastal Hermann kahetses: „Ma olin ju säärane loll idealist, et ometi eemale lükkasin.“ – K. A. Hermann kiri J. Tõnissonile 24.03.1904. – RA. ERA.1627.1.48, l. 78–80p.

⁴⁴ Jaan Tõnisson ei mänginud teadaolevalt ühtegi muusikariista.

⁴⁵ Jaan Tõnisson oli 1894. aasta 18.–20. juunil Tartus toimunud laulupeol kirjataoimetaja ja asjaajaja.